

Vállalkozás női módra

Szemponatok és ajánlások vállalkozásfejlesztőknek

Tartalom

Bevezetés	3
A női vállalkozások hátrányai a szakértői interjúk tükrében.....	5
A szakértőkről	5
Az esélyegyenlőség szempontja a vállalkozásfejlesztés jelenlegi keretei között.....	6
A nők kisebb arányban vállalkoznak	8
Horizontális szegregáció.....	10
Jövedelmi hátrányok	11
Nemi alapú diszkrimináció	12
A női vállalkozások körülményei.....	13
Családi támogatás	13
Motivációk.....	14
A női vállalkozások növekedése.....	15
A hátrányok kiküszöbölése.....	16
Segítségnyújtás a finanszírozásban	16
A partner támogatása	16
A női közösségek szerepe és korlátai	17
Ajánlások	18
A vállalkozásfejlesztők szakértelmének fejlesztése és tevékenységeik esélyegyenlőségi szempontú felülvizsgálata	19
Nemre bontott adatok, további kutatások.....	20
Érdekérvényesítő tevékenység.....	20
A nők hátrányos megkülönböztetése elleni fellépés	20
A szegregáció enyhítése	21
A munka és a magánélet egyensúlyának támogatása	21
A női vállalkozásokra irányuló speciális programok	22

Mottó: *Noha mostanság a speciálisan a női vállalkozásokra irányuló vállalkozás-fejlesztés létjogosultsága is magyarázatra szorul, fontos, hogy ezen felül tudatosítsuk azt is, hogy messze nem elegendő e tevékenység során csupán az egyénekre fókuszálni. Amennyiben ugyanis figyelmen kívül hagyjuk a vállalkozásokat körülölelő társadalomra jellemző nemek közti viszonyrendszert, nemcsak hogy a női vállalkozások fejlesztése érdekében tett erőfeszítések szükségessége kérdőjeleződik meg rendre, de makrogazdasági, társadalmi hatásukat tekintve is csekély eredménnyel járhatnak csupán.*

Bevezetés

A vállalkozásokra általában a gazdasági növekedés motorjaként, a foglalkoztatás és munkahelyteremtés eszközeként, a versenyképesség és innováció forrásaként tekintenek a kormányzatok, s nincs ez másképpen a hazai politikai közbeszédben, ha a magyarországi vállalkozások kiemelt szerepéről esik szó. A vállalkozás-ösztönzés terén többnyire azok alapítását, működtetését megkönnyítő adminisztratív és pénzügyi környezet kialakításában, s bár korábbi években a munkanélküliségből kivezető út egyik támogatandó eszközeként tekintettek rá, ma sokkal inkább az Európai Unió tagságnak köszönhető pályázati források a gazdasági szereplőknek történő szétosztásában gondolkodik az állam. A vállalkozások többsége számára azonban az állami segítségnyújtás kimerül az információhoz jutás lehetőségeinek és a vállalkozáshoz kapcsolódó ismeretek elérhetőségének változó hatékonyságú biztosításában.

A vállalkozó-barát üzleti környezet kialakítása azonban egyúttal kultúraváltást is kellene, mely támogatja az öngondoskodást, a felelősségvállalást, a vállalkozások megbecsültségét. A poszt-szocialista múlt folyamánként Magyarországon a vállalkozói szellem kialakulása megtört, nincs természetes hagyománya a vállalkozói létnek: a vállalkozások jelentős része az 1990-es években kényszervállalkozásként, és a későbbiekben is sok esetben egyéb munkaerő-piaci alternatívák híján, külső kényszerítő tényezők hatására jött létre. A vállalkozói szellem egyéni motiváció formájában újra megjelent ugyan, ám a tartósan működőképes, még inkább a növekedés potenciálját is magában hordozó vállalkozások számának növekedéséhez elengedhetetlen lenne egy átfogó és következetesen végigvitt vállalkozásfejlesztési stratégia és a korábbiaknál szélesebb kört elérő támogató programok indítása és hosszú távú fenntartása már csak azért is, mert a munkaerő-piacon alkalmazottként való részvételt is nagyban segítheti a vállalkozói ismeretek átadása és a vállalkozói gyakorlat során fejleszthető rugalmasság és tanulékonyosság.

A vállalkozások ösztönzését tekintve mára a világ számos országában kiemelt szerep jut a női vállalkozások fejlesztésének. A társadalmi, gazdasági és környezeti fenntarthatóság ugyanis az azt szem előtt tartó intézmények, szervezetek, kutatók állásfoglalása szerint az csak a társadalmi igazságosság, méltányosság, esélyegyenlőség előmozdítása révén, a nők jelenleginél nagyobb mértékű részvételével biztosítható. A progresszív erők megnyilatkozásai szerint a nők aktivitása, tehetségének kibontakoztatása a növekedés, fejlődés és jólét katalizátora, és ennek jegyében célirányos intézkedésekkel, programokkal segítik a női

vezetők arányának növelését, a nők vállalkozási kedvének növelését, vállalkozásaik megerősítését.

A női vállalkozások szerepe és befolyása a világ legkülönbébb gazdasági lehetőségekkel és társadalmi tradíciókkal bíró régióiban egyaránt növekszik, kormányzatok, nemzetközi szervezetek sokasága, az üzleti világ élenjáró szereplői pedig valójában a nőmozgalom üdvözlendő új formájaként tekintenek a vállalkozónők üzleti hálózataira, ki-ki a maga keretei közt, különféle szinteken támogatva a női vállalkozásokat:

- az **értékek** kinyilvánítása, az előítéletek felszámolása érdekében tett következetes, pozitív szemléletformáló megnyilvánulásokkal;
- **cselekedetekkel**, akciókkal – pl. díjakkal, pályázatokkal, adományozói programokkal - nőkre irányuló szisztematikus kezdeményezésekkel
- továbbá egyes országokban **stratégiai** szinten is, makrogazdasági és közpolitikai programokkal is támogatják a női vezetőket és női vállalkozásokat.¹

Ahhoz, hogy valódi változást lehessen elérni a női vállalkozások hátrányainak kiegyenlítése, a nemek közti társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek felszámolása terén, a fenti területek mindhárom szintjén egyidejűleg lenne szükséges fellépnie mind az államnak, mind a vállalkozások fejlesztésével foglalkozó szervezeteknek, mind pedig a női vállalkozásoknak.

Mit tesz/tehet(ne) a női vállalkozások fejlesztéséért	az állam	a vállalkozás-fejlesztő	a vállalkozó nő
az értékek újragondolása, az előítéletek, sztereotípiák felszámolása terén			
a cselekedetek, akciók, gyakorlatok szintjén			
a közpolitikák és stratégiák befolyásolása terén			

Az alábbiakban a fenti mátrix segítségével nyújtunk segítséget a vállalkozásfejlesztő szakemberek, szervezetek részére ahhoz, hogy a vállalkozási szféra sajátos nemek közti egyenlőtlenségeinek mibenlététől és összefüggéseiről szerzett tudásukat elmélyítve saját lehetőségeikhez mérten a lehető leghatékonyabban járulhassanak hozzá a női vállalkozások megerősítéséhez.

Jelen ajánlásunkban egyfelől összegezzük, hogyan látják a női vállalkozások fejlesztésében tapasztalatot szerzett, a „Nóra vállalkozik” projekt kutatási tevékenysége során megkérdezett szakértők

- miként vélekednek a magyar vállalkozónők hátrányairól,
- hogyan értékelik az állam szerepvállalását a vállalkozó nők fejlesztésében,
- hogyan vélekednek a női vállalkozások fejlesztési szükségleteiről,
- illetve milyen javaslatokkal élnének a női vállalkozások érdekében.

¹ Bővebben a Nemzetközi trendek, tapasztalatok a női vállalkozások fejlesztésében című összefoglalónkban

Emellett - a fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálatunk² és kérdőíves felmérésünk³ eredményei alapján - további szempontokat adunk a vállalkozási szférában fennálló nemek közti hátrányok jobb megértéséhez, illetve ajánlásokat teszünk a női vállalkozásoknak a jelenleginél nagy valószínűséggel hatékonyabb, a strukturális egyenlőtlenségek csökkentésére is irányuló segítésére.

A női vállalkozások hátrányai a szakértői interjúk tükrében

A szakértőkről

Kutatásunk során a nők vállalkozásfejlesztésében szakértőket interjúvoltunk meg, akik igen elméleti felkészültséggel, illetve gyakorlati tapasztalatokkal rendelkeztek mind a női vállalkozások fejlesztése, mind a nemek közti esélyegyenlőségének elősegítése tekintetében.

A 30 válaszadó közül mindösszesen 2 foglalkozott speciálisan nők vállalkozásfejlesztésével foglalkozó szervezet keretei között női vállalkozásokat segítő programok kidolgozásával és megvalósításával, egyikük jelenleg is társadalmi vállalkozásokat támogat, illetve egy fő egy jól finanszírozott vállalkozásfejlesztéssel foglalkozó szervezet női vállalkozások támogatásáért felelős csoportjának vezetője. Egy vállalkozónő saját vállalkozása keretében szervez képzéseket, ír ki pályázatokat női vállalkozók részére. Hárman munkakörükből kifolyólag – egyéb feladataik mellett - részleges tapasztalatokat szereztek, ketten munkanélküli nők és férfiak számára adtak át - csekély vállalkozási tapasztalattal - vállalkozási ismereteket, ketten saját vállalkozási tevékenységük keretében szerveznek női hálózatokat, közösségeket, eseményeket. Ketten – egyikük, a mintában egyedüli férfi – pályázatíróként szerzett tapasztalatokat a női vállalkozásokat illetően. A megkérdezettek többsége azonban környezetében aktív segítőkész vállalkozó volt.

Mindebből arra következtethetünk, hogy a nők vállalkozásfejlesztésével foglalkozó szakértelem korlátozottan áll rendelkezésre Magyarországon, mint ahogy a nemek közti egyenlőtlenségeket érintő szakértelem is. Ugyanakkor – meggyőződésünk szerint - a kettő ötvözésére lenne lehetőség, hiszen a sok női vállalkozó kihívásait és nehézségeit ismerő vállalkozásfejlesztők azok, akik nem csupán fontosnak tekintik a nők gazdasági függetlenségét, de segítséget és mintát is tudnak kínálni számukra ahhoz, hogy minél többen az autonómia, az önérvényesítés és tehetségük kibontakoztatásának útjára léphessenek.

² Lásd „A nők vállalkozási tevékenységét korlátozó sztereotípiák” című, a Nóra vállalkozik projekt kutatás fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetéseiről készült összefoglalónkat

³ A kérdőíves felmérés részletes elemzése a „Nők, akik vállalkoznak, helyzetkép Magyarországon” című tanulmányunkban olvasható

Az esélyegyenlőség szempontja a vállalkozásfejlesztés jelenlegi keretei között

Jelenleg alig van egy-két olyan nők vállalkozásfejlesztésével foglalkozó szervezet Magyarországon, mely

- az értékek megfogalmazása, a szemlélet formálása terén,
- vagy stratégia együttműködésen alapulva más szervezetekkel (pl. kamarákkal) együtt a nők hátrányaihoz kapcsolódó programokkal, rendszerszerű megoldások kidolgozásával, gyakorlati segítségnyújtással, vagy
- a női vállalkozásokat érintő szakpolitika befolyásolásával, az állam vagy más érintett intézményrendszer (pl. a bankszféra) irányában végzett érdekképviseleti tevékenységeket is ellátva.

„Akiket tudok jelentős nők, ők a civil szférában vannak és nem a vállalkozásba, leginkább a civil szférához köthetőek...”

Ezek a javarészt nők által menedzselte vállalkozásfejlesztő szervezetek számára is nehézséget teremt a működésükhöz szükséges források megszerzése, tevékenységük stratégiai irányának kijelölésében, és annak megvalósításában nem állnak rendelkezésükre a szükséges anyagi és emberi erőforrások.

„...a fő akadály, hogy ez nem egy elismert tény. Akár kormányzati oldalon, hogy a nők hátrányban vannak a férfiakkal szemben, tehát ezen a területen. Tehát szinte minden olyan, tehát, hogy nagyon nehéz átvinni, vagy lenne átvinni olyan intézkedéseket, amik így címzetten a női vállalkozásokat támogatják. Meg akkor szerintem jönnének azok a hangok, hogy ez diszkrimináció a férfiakkal szemben. Tehát, hogy szerintem azt a szemléletet, vagy azt a tényt kellene valahogy megértetni, hogy ezek valós hátrányok.”

Interjúalanyaink egy része a vállalkozásfejlesztés tényleges hazai támogatottsága, annak működőképessége tekintetében is szkeptikus, nem tekinti vállalkozó-barátnak az állam által biztosított intézményi környezetet.

„A kormányunk hirdeti, hogy vállalkozóbarát, köti az együttműködést a cégekkel a munkahelyteremtésre. Magyarországon van 900 ezer vállalkozó, abból 600 ezer a kisvállalkozó, ami magyar cég. A 300 ezer, 50 %-ban biztos, hogy külföldi tulajdonos van és a legtöbb pénzt azok kapják a kormánytól munkahely-teremtésre. Több milliárd forintot kapnak, amit nem kell visszafizetniük, ha 20 főt felvesznek. Ha 20 fővel elosztjuk, akkor őrült számok jönnek ki, hogy egy munkahely mennyibe kerül. A 600 ezer kisvállalkozó, ha mi megkapnánk a 10 százalékát annak a pénznek, akkor 600 ezer embert tudnánk foglalkoztatni, ha mindenki csak egyet felvenne, az 600 ezer munkahely lenne. Ez óriási hiba.”

„legjobb helyen vagy nem csinálja azt a kamara, vagy nem tudnak róla az emberek. TB ügyben, adó ügyben nem tudnak felvilágosítást nyújtani, mert ők sem tudják. a kamarának a feladata az érdekképviselet lenne, amit így a legtöbb vállalkozó így nem gondolja, hogy ezt ellátja különösebben...”

„mihez kell engedély, mihez nem. Volt olyan, hogy egy héten belül két önkormányzat mást mondott...”

„...a NAV-nak a tájékoztatásán változtatnék, mert egyszerűen, ami fent van információ is el van dugva, nem lehet megtalálni.”

Azok az interjúalanyok, akik több éve a vállalkozásfejlesztés területén tevékenykednek, a vállalkozásfejlesztő tevékenység romló feltételeiről számolnak be.

„Munkaügyi Központnak elvárása nem volt, nekünk volt felajánlásunk. Láttuk, hogy néha betévedtek, hogy vállalkozók szeretnének lenni és nincs fogalmuk, segítséget kértek. Mi csak tanácsadással foglalkozunk, ha jön valaki. Idén még nem küldtek egyetlen embert sem a munkaügyi központból.”

A kisvállalkozók előtt tornyosuló intézményes akadályokhoz képest vitatott vagy legalábbis elhanyagolható szempontnak tekintette többségük az esélyegyenlőség előmozdításának igényét a vállalkozásfejlesztésben.

Vállalkozásfejlesztő szakértőink többsége – néhány kivételtől eltekintve – a magyar társadalom többségéhez hasonlóan az interjúk során adottságként, tényként kezelte a nemek közti hatalmi viszonyrendszert, a nemek közti munkamegosztás fennálló állapotát. A nők nehézségeiről úgy vélekedtek, hogy azok megoldása rájuk vár, az ő ügyességükön, egyéni rátermettségükön múlik, ennél fogva **többségük tevékenysége is az individuális szinteken megvalósuló készségfejlesztésre, segítségnyújtásra irányult.**

Csak kevesen ismerik fel, hogy az egyéni kihívások döntések mellett a női vállalkozás gyakorlatát és növekedési kilátásaira mekkora hatással bír a nőkről alkotott közfelfogás, a nők társadalmi és családon belüli szerepei, azaz a minket körülvevő társadalmi-gazdasági környezet. Természetesen, vannak kivételek köztük, akik felismerik a strukturális egyenlőtlenségeket.

„...minden olyan területen, ami kulcsfontosságú a vállalkozáshoz, azon a nők hátrányban vannak, tehát ez körülbelül az idő konkrétan - tehát azért egy vállalkozást beindítani nagyon igényes a pénz, a kapcsolatrendszer, tehát hogy ezekben, ezekben minimum hátrányban vannak. Én azt gondolom, hogy tudásban nem feltétlenül, azért ahogy mondtad nagyon sok ilyen vállalkozásfejlesztési területen végeznek nők, tehát, meg az önbizalom, ami még szintén egy fontos sikerkritérium egy vállalkozásnál. Tehát, hogy ezen a négy területen gyakorlatilag szisztematikusan kéne egy olyan támogató rendszert felépíteni.”

Ugyanakkor a nemre való érzékenység, a nemek eltérő szempontjaival kapcsolatos előképzettség, ismeretek hiányáról árulkodik, hogy a nők vállalkozásfejlesztésében elérhető szakemberek többsége valójában abban is bizonytalan volt, hogy mit is takar a női vállalkozás fogalma - azon túl, hogy egy nő vállalkozási tevékenységet folytat.

A megkérdezettek többsége egyéni benyomásai alapján alkotott véleményt a nők hátrányairól, nemcsak, hogy kevésbé tudatos a nemi alapú sztereotípiák tartalmát és hatását illetően, de a vállalkozásfejlesztői szerepkört is nehezen határozzák meg:

„... eddig sincs a lányoknak önbizalma még szülés előtt is van probléma, de szülés után meg aztán végképp nincsen. De nem kell (pozitív – szerk.) diszkrimináció, vállalják fel magukat...”

„...azokra a problémákra kell keresni a megoldásokat, illetve azoktól a nőktől segítséget kérni, akik már megoldották, és túlléptek bizonyos problémákon, ami a nőiességükkel adódott.”

Annak ellenére azonban, hogy a nők vállalkozási tevékenységéről nem állnak rendelkezésre adatok, nem készülnek kutatások, és nem léteznek ehhez kapcsolódó szakmai sztenderdek, alapismeretek a vállalkozási szférára jellemző nemek közti egyenlőtlenségekről is tapasztalatokon nyugvó, a Nóra vállalkozik című kutatás eredményeként létrejött tanulmányunk⁴ fő megállapításaival mégis nagyban összhangban álló egyéni véleményeket hallottunk a szakértőktől.

A nők kisebb arányban vállalkoznak

A vállalkozási szférára jellemző, hogy a nők és férfiak közötti vállalkozói aktivitás arányszáma jóval kedvezőtlenebb, mint az alkalmazottként történő foglalkoztatás esetében. A vállalkozások között alig egyharmad a nők által tulajdonolt vállalkozások aránya:

„...a lányok így végzés után azért inkább egy ilyen biztos állást keresnek, és nem gondolkoznak abban, hogy mondjuk, mindjárt az legyen az első munkatapasztalatuk, hogy vállalkoznak.”

A Magyarországon mélyen gyökerező hagyományos nemi szerepeket a családok többségének elvárásai, mintái erőteljesen fenntartják, melyeket igen ritkán oldanak a lány és fiúgyermekhez eltérően viszonyuló, nemi alapú sztereotípiákat érintően ismerethiányos, azokat megerősítő pedagógusok, amelynek következménye az egyébként képzettebb nők bizonytalanabb indulása a vállalkozások világában is.

„...ha volt meg egy lány meg egy fiú jó tanuló, akkor a fiút mindig jobban előtérbe helyezték.”

„...Rekreáló masszőr zömében női szakma, de abban már vannak férfiak is (pl. a masszőr) ott azt láttam, ahol férfiak voltak ... tudatosabbak, elszántabbak, mint a nők. Jobban tudják, hogy mit akarnak elérni és mit mi után. A nők egy kicsit esetlegesebbek, sikerül jó, nem sikerül, nem. A férfiak ...úgy jöttek be a képzésbe, hogy tudták mit akarnak és tudták, hogy hol akarják folytatni ha befejezik, az esetek zömébe. A nők azok tudták, hogy

⁴ A nő ha vállalkozik, helyzetkép Magyarországon (Keveházi, 2016)

szeretnének ilyesmit csinálni, tudták, hogy akarnak majd vállalkozók lenni, de hogy konkrétan ezt hogy képzelik el, azt kevésbé tudták megfogalmazni.”

A nők médiaábrázolása ugyancsak korlátozza a nők vállalkozóvá válását, hiszen a nőket jellemzően a patriarchális szerepelvárásoknak megfelelően - anyaként, háziasszonyként, szép nőként, alárendelt szerepekben mutatja be, a befolyásos, az üzleti világban sikeres nő szinte láthatatlan.

A nemi alapú sztereotípiák miatt a kevés létező szerepmoделlek sem láthatók.

„Laknak itt 27 ezren, ennek több mint a fele nő, most vagy ismeri mindenki az 5 hölgyet, de leginkább nem. Honnan látna maga előtt példát. Maximum, ha megy egy drága autóval, akkor azt gondolja, hogy biztos a férje vette neki, miközben pont fordítva van. Ha nem látja példákön keresztül, akkor nem is tud kilépni ebből a kerékből meg mondja neki a férje is, hogy te erre vagy képes.”

A férfiak és nők eltérő tulajdonságait és feladatait normaként rögzítő nemhez kötött szocializáció a nőkben kevésbé fejleszti mindazokat a készségeket, motivációkat, amelyek vállalkozási tevékenységhez szükségesek: az önbizalmat, határozottságot, az önmegvalósítás igényét.

„Az alacsony iskolai végzettségű nőktől a sok diplomás nőig megjelenik például az önbizalomhiány, és ez tulajdonképpen elképesztő...”

„volt egy vegyes csoportom, munkanélküliek, vállalkozói üzleti tervet írunk pályázathoz, bejön a férfi, és azt mondja, hogy ő mindent tud. Belép az ajtón, leül, és azt mondja, hogy ő mindent tud, ő csak azért jött, hogy ehhez a pályázathoz tulajdonképp ezt a formanyomtatványt, és ezt a konkrét pénzügyi tervet, ebbe mit kell írni. De ő már mindent meg is írt, megcsinált mindent tud...”

A szerepelvárásokat a nők többsége interiorizálja, aki azoktól eltérne, maga kell, hogy viselje annak következményét: a család és munka összeegyeztetése kizárólag a nők problémája.

„aki nagyon anya, és aki nagyon ebben látja az önmegvalósítást, az sose lesz vállalkozó..., ahol nagyon erősek a női szerepek, és annak a vállalása, az ritkán vállal vállalkozást, mert ki hol érzi az önmegvalósítást elsődlegesen. Aki elsődlegesen családon belül a női szerepekben, az alkalmazott lesz és a saját világában el van. Aki vállalkozásban akar domborítani, és ott akar sikereket elérni, ott viszont a családi szerepek háttérbe szorulnak, vagy megoldódik, vagy nem...”

Hogy a már említett definíciós nehézségek némileg indokoltak, jelzi, hogy a nők egy része bár vállalkozó, valójában a partner vállalkozásában tevékenykedik, őt támogatva tölti be hagyományos szerepkörét.

„vannak olyan női vállalkozók, hogy igaz hogy ők az ügyvezetők, vagy a tulajdonosok, de stróman szerepet töltenek be, mert a férjnek nem lehet vagy a munkája miatt, vagy mert el van tiltva. De azt mondta, hogy az ő ismeretségi körében, amit lát, ott a női vállalkozóknak a fele az kvázi ilyen stróman szerepet tölt be.”

A nők vállalkozási tevékenysége gyakran kiegészítő jellegű tevékenység, a nők gyakran otthonukban, nem ritkán informális keretek között végzik, ez is csökkenti arányszámukat a vállalkozók között.

A női vállalkozás fogalmi meghatározásával igen kevés szakértő interjúalanyunk boldogult.

„...a tulajdonosi körben többségben vannak a nők, és, hogy nő működteti, tehát, hogy nő a vezetője, vagy a képviselője a vállalkozásnak.”

Horizontális szegregáció

A nemi alapú sztereotípiák következménye az is, hogy a nők és férfiak által végzett tevékenységek elkülönülnek, a nők inkább a női szerepekkel összefüggő területeken tevékenykednek.

„...nagyon sokan voltak és most is, akik valamilyen kézműves vállalkozást indítanak, ez az, amit bárhol képes, ugye a baba mellett kezdenek el otthon fűzni, faragni, mindenfélét csinálni, meg, meg ilyen gasztró témába is ott ássák bele magukat, és jönnek rá arra, hogy tudnának nagyon jó süteményeket készíteni, főzőiskolát indítani meg hasonlók.”

A nők nemcsak nőiesnek mondott területeken, hanem nőies sajátságokat felmutatva végzik vállalkozói tevékenységüket, hiszen a nemi alapú szocializáció lényeges eleme, hogy gondoskodásra való készségüket támogatja a környezet. Ezért a vállalkozó nők vállalkozásainak jelentős része mások jólétének javítására irányul, a profitszemponthoz hátrébb sorolja a hasznosság, a másoknak okozott jóérzés, az ügyfél elégedettsége.

„a nők azok mindig ilyen sok szempontokat visznek bele a vállalkozásba, még az egy ilyen megkülönböztető. Tehát kb. több emberi vonal van benne, több ilyen Teréz anyja, ilyen küldetésstudat, segíteni másoknak, tehát nem csak arra koncentrálnak, hogy nagyjából minden meglegyen, meg korrekt legyen, hanem, hogy legyen benne egy kis plusz segítségnyújtás, odafigyelés...”

„hogyan lehetne mondjuk fenntarthatóbban élni, vagy egészségesebben étkezni, tehát ezek mind tipikusan olyan témák, amik egyszerűen a nőknél jelennek meg, akár egy családban, akár egy munkahelyen”

„a társadalmi vállalkozóknak a nagy része nők által működtetett vállalkozás. Ők vannak a társadalmi problémákhoz közelebb, azt gondolom, hogy mind a magánéletbeli szerepeik miatt, mind pedig a munkaerőpiacon tipikusan ők vannak problematikus területen; mint az oktatás, az egészségügy, vagy a szociális ellátások. És másrészt pedig, hát ez egy olyan terület, amibe egyelőre nagyon sok pénz nincs, viszont annál több munka van benne, ilyen értelemben azt gondolom, hogy a férfiak számára kevésbé vonzó.”

A műszaki területeken szinte csodájára járnak a női vállalkozóknak.

„A főutcán a gumis, az se hagyományos női.”

„Rettenetesen nehéz nőként az építőiparban meglenni. Most a lányom tervezi a kályhákat és amikor jelentkezik, kérdezik, hogy és a mester úr hol van? És akkor mondom, hogy ő

a mester úr meg a mester kisasszony is. Ő sem épít kályhát, de mindent meg tud csinálni, amit kell. Tehát van mester vizsgálója, keramikus diplomája van. Mindene megvan hozzá, tehát ha akarná, meg tudná csinálni. Nehezebb nőnek vállalkozni. Eladóként, vagy olyan vállalkozásban, hogy üzletet nyit, és valamilyen terméket elad, az már nem annyira. Ahol szolgáltatás van, a termelés oldalán én azt gondolom, hogy sokkal nehezebb.”

Jövedelmi hátrányok

A nők, illetve a nők által végzett tevékenységek alacsonyabb társadalmi megbecsültségéből fakad a horizontális szegregáció jövedelmekre gyakorolt hatása: a vállalkozó nők vállalkozásból származó jövedelme, a női vállalkozások profitja alacsonyabb, mint a férfiak által tulajdonolt vállalkozások jövedelme/profitja, hiszen hiányoznak a magasabb profitrátákkal működő ágazatokból, így a magasszintű technológiai, pl. IT-szaktudást igénylő területekről.

„a start-up világban ugye a technológiai vállalkozásokra mennek rá, és, hogy ez egy olyan terület, ahova még nem sikerült a lányokat egyenlő eséllyel bevonni.”

„...kevésbé jelenik meg az igazi innováció a nők esetében, ami nem csoda, mert általában ami ilyen szakmájuk, szakképesítésük, diplomájuk van, az női szakma, női diploma, és ebből kell akkor építkezni, ebből szeretnének építkezni. A nők, azok szolgáltatnak legtöbbször, ha gyártanak, akkor ruhát, táskát...”

A női vállalkozók ügyfelei is jellemzően nők, így az üzleti kapcsolatokra is érvényes a nemi alapú szegregáció.

„van egy motorsisak-festő...a motoros lányok hozzá járnak”

A férfiakkal létesítendő üzleti kapcsolatok során nehézségeik vannak.

„az üzleti rendezvények pár évvel ezelőtt csurig volt férfiakkal. És sokan azt mondták, hogy én nem megyek el, mert csomó öltönyös pasi van, mit keresek én ott...”

„...ez a férfi-női tárgyalás, kapcsolat, ...hogya elmész ugye egy adott esetben egy férfi partnerrel tárgyalni, akkor hogy ne legyél egyből alárendelt, mert, hogy te nő vagy.”

„... volt, aki csak egyszerűen azt mondta, hogy neki, ... annak ellenére, hogy nagyon-nagyon, szerintem egy ilyen nagyon felkészült és nagyon határozott nőként ismerem én, de azért elmondta, hogy, hogy neki ez probléma, hogy például tárgyaljon, vagy, hogy egy prezentáción előtérben, vagy, hogy egyáltalán menjen azután, hogy ilyen prezentációs lehetőségeket kapjon...”

A nők alárendeltségét nehezen ismerik fel, vagy még inkább ismerik el. Különbéle alkalmazkodási stratégiákkal – alkalmasságuk sokszoros bizonyításával, nőiségük elrejtésével, operálnak annak érdekében, hogy üzleti érdekeiket érvényesíteni tudják, és nőként se sérüljenek.

„Úgy látszik nagyon emancipált vagyok. Nem teszek különbséget női és férfi vállalkozás között, egy vállalkozás az vállalkozás. ...biztos nincs igazam és vannak különbségek ...ez a szociális vonulat, amiben mi vagyunk, ... nem hiszem, hogy nagy különbség van a férfi és

a női vállalkozó között, merthogy tipikusan női foglalkozásokról beszélünk. De ha egy nő kimerészkedik ebből az elfogadottan női világból, és egy olyan vállalkozásra adja a fejét, ami a férfiak világában is vállalkozásnak számít, vagy hát munkának számít, ott azt hiszem nehezebb, mert sokkal többet kell bizonyítani és produkálni ahhoz, hogy elhiggyék, hogy alkalmas. Ez az előítéletesség azért azt gondolom, megnyilvánul. Ha kijövünk a saját területünkről és egy olyanba próbálkozunk, ami tényleg egy olyan terület, ahol férfiak is vannak, akkor szerintem sokkal többet kell teljesíteni, többet kell produkálni, és el kell egy kicsit férfiasodni hozzá.”

„A piac vár el mást a női vállalkozóktól. Hiába tudok mutatni 100 referenciát, az előítélet is ott van.”

„el szoktuk dugni az anyakártyát...én ott vállalkozó vagyok, nem nő, nem szoktam a női allűröket bevetni..”

Mivel a női vállalkozók többsége nők között a személyes szolgáltatások piacán döntően női ügyfélkörrel dolgozik, kevésbé sújtja őket a nőket érő hátrányos megkülönböztetés, mint azt az alkalmazottak világában tapasztaljuk.

„nem építési vállalkozók vannak itt. Úgyhogy ez még lehet, hogy összefüggésben van azzal, hogy a nőiségből eredő hátrány az nem is kerül elő.”

Nemi alapú diszkrimináció

Ugyanakkor a férfiak által dominált üzleti területeken és körökben a vállalkozó nők a diszkrimináció számos formájával szembesülnek vállalkozási tevékenységük során – amint ezt külön felmérésünk⁵ is alátámasztja.

A nemek közti hatalmi viszonyok egyenlőtlenségét nem kérdőjelezi meg, ezért azt a tényt, hogy zsírosabb üzleti lehetőségekhez vezető, vagy a vállalkozók érdekképviselőt ellátó döntéshozatali testületek üléseire vezető ajtók zárva maradnak előttük, nem élik meg hátrányos megkülönböztetésként.

„a politika a férfiak biznisze, ergo azok a vállalkozók, akik a politika eredőjeként kapnak segítséget, azok többnyire férfiak.”

Elfogadják a férfias üzleti környezetben rendszeresen tapasztalható lekicsinylést is, sőt az őket érő zaklatást bizonyos mértékig természetesnek is veszik, míg egyes helyzetekben pozitív diszkriminációnak tekintik.

A strukturális szintű pozitív diszkriminációt ugyanakkor szakértőink egy része elutasítja - a társadalmi alárendeltségből fakadóan az ún. **patriarchális alku**⁶ részeként működő megfelelési kényszerből szinte már büszkén felvállalva a kettős mércét és terheket.

⁵ **A nőekkel szembeni diszkrimináció a vállalkozási szférában** - (Le)kicsiny(lés)re nem adunk (Keveházi, 2016)

⁶ „...A nő elfogadja a férfiak felsőbbrendűségét, cserében az előrehaladásért vagy sok esetben egyszerűen a túlélésért.” (Lisa Wade, <http://thesocietypages.org/socimages>)

„...ha csak a nőket akarják támogatni. az nem ok, hogy egyik pillanatban nyafka nők vagyunk, a másikban meg sírunk, ha bántanak... egy női vállalkozó tudja azt, mint egy férfi...”

A női vállalkozások körülményei

A nemek közötti gazdasági egyenlőtlenségekre ismerhetnének rá a szakértők a női vállalkozások alacsonyabb indulótöje kapcsán, ám ezzel kapcsolatos egyértelmű tapasztalataik sem készítetik őket a kérdéskör összefüggéseinek vizsgálatára. Pedig a nemi alapú szocializáció, a férfiak nagyobb kockázatvállalási hajlandósága és kenyérkereső feladatköre a család esetleges megtakarításainak felhasználása során hatalmi viszonyok asszimetriáját tükrözi: a nők kevésbé döntenek önállóan a megtakarítások felhasználásáról. A munkaerő-piaci jövedelmi egyenlőtlenségek és a gondozói szerepekkel összefüggő karrierszünetek miatt pedig kevésbé rendelkeznek saját jogú, szabadon felhasználható pénzügyi erőforrásokkal.

„a legtöbben úgy indulnak, hogy tőkehiányosak, tehát a legritkább az, hogy valaki... - múltkor pont véletlenül találkoztam egy olyan ügyféllel -, szóval legritkább az, hogy valaki úgy indul, hogy van kétmillióm, amit befektessek...”

„egy férfi esetén tényleg úgy indítja a vállalkozást, hogy előző nap még nem tudom, középvezető volt egy cégnél, a nő meg mondjuk úgy, hogy előtte hat évig otthon volt.”

Családi támogatás

A női vállalkozások indításának és működtetésének körülményei nem csupán az anyagi források szempontjából eltérőek. A nemi szerepek egyensúlyának hiánya azonban a család érzelmi támogatásának korlátosságában is megnyilvánul, pedig az nagyon is meghatározó tényező a vállalkozóként való működésben. A férj/partner részvétele a gyermeknevelésben és a házimunkában ugyancsak kardinális abból a szempontból, mennyire élvez szabadságot a vállalkozó nő a saját munkaideje, szabadidejével való gazdálkodás tekintetében, mekkora stressznek van kitéve a feladatok harmonizálása terén. A nők – szándékosan vagy szándékolatlanul - különféle megküzdési technikákat alkalmaznak. A vállalkozónőkre - amint az felmérésünkből is kiderült - nagyon jellemző a „superwoman-ség”, mint sikerkritérium igénye, és látszatának fenntartására törekvés. Igyekeznek minden elvárásnak megfelelni, ám valójában áldozatokat hoznak a vállalkozás fejlesztése terén, önkorlátozóak munkaidejük, mobilitásuk tekintetében, és lelkiismeret-furdalással küzdenek.

„...van aki este sír esténként...”

„éppen nincs az, hogy vigyázunk a gyerekre, amíg te mit tudom én, blogbejegyzéseket írsz, meg hírleveleket küldesz, terméket készítesz...”

„A férfi keresi a pénzt, a nő meg nevelje a gyereket. Ez azért van, mert fél. És féltékeny is. Mi van akkor, ha kiderül, hogy több pénzt is tud keresni és kiderül, hogy gyereket is tud nevelni mellette. Akkor rá mi szükség van?”

„inkább vidéken, hogy nagyon nem... Nagyon nem támogatják őket a családban sem, már csak azért sem, mert nincsen mintájuk ami, tehát csak azt látják, hogy ha valaki vállalkozó, akkor abból milyen problémák származhatnak...csak rossz példákat tudnak, és ezért lebeszélük őket, vagy nem támogatják.”

„odajöttek nők, akik vállalkozást terveztek, és akkor elmondták sorban egymás után, hogy hogy hülyézték le őket a családtagjaik, a párjuk, a férjük azért, amit csinálni akarnak, azokért az ötletekért, amik a fejükben vannak, bármiért. Mennyire nem támogató a környezetük, hogyha ők a hagyományos, nő vagyok, családom van, igen, eljárak még dolgozni is, de a prioritások azért ott vannak az otthonomban, és akkor én most önmegvalósítani akarok, 'ne adj isten egy vállalkozással, na, hát ez már mindennek a teteje...”

Fókuszcsoportos vizsgálatunkból kiderült, hogy a nők vállalkozásindítását és vállalkozásuk működtetését a női szerepekkel kapcsolatos előítéletek mellett a nők elleni erőszak is, mely amint az a személyes beszélgetésekből kiderült akkor is jelen van a nők életében, ha annak enyhe, vagy akár súlyosabb formáiról az érintettek nem is vesznek tudomást. A fent idézett önbizalmat aláásó becsmélés és lekicsinylés mellett gyakori a gazdasági erőszak, a költségek feletti kontroll, és azok korlátozása, akár a saját jogú jövedelem felhasználásának korlátozása, a megtakarítások felhasználásából való kizárás.

A nők feletti hatalomgyakorlás megnyilvánulhat látszólag pozitív akciókban is, mely azonban párosulhat a vállalkozási tevékenység végzését ellehetetlenítő, vagy legalábbis az abban való kibontakozást akadályozó magatartásban is.

„Bejön egy férfi, egy munkanélküli csoportban, előtte felhív és elmondja, hogy mivel akar pályázni, mit akar, eljön, nem jön el, ő is már megírta az üzleti tervét és az tőkés, és akkor a beszélgetésből kiderül, hogy nem ő az ügyfél, hanem a felesége. És mindent ő intéz. És akkor mondtam neki, hogy jó, de a képzésre kérem, hogy a felesége jöjjön.”

Természetesen vannak az előbbinél meggyőzőbb ellenpéldák is arra, hogy a nők vállalkozása mögött valóban támogató partner áll.

„ha nem lenne a férje, akkor ő nem tudná csinálni azt a társadalmi vállalkozást.”

Motivációk

A vállalkozás indításának motiváció bázisa is jellemzően különböző. A nők esetében domináns szempont a családi élettel való összeegyeztethetőség, a szabadabb időbeosztás.

„amikor kiléptem a multiból, hogy családom legyen, akkor utána család alatt nem tudtam arra gondolni, hogy visszamenjek ugyanabba az életformába, hogy 9-től, nem tudom, este 7-ig, 8-ig dolgozzak”.

Kényszerítő és ösztönző tényezők

Az alkalmazottként történő foglalkoztatás során tetten érhető munkaerő-piaci diszkrimináció következtében egyes női csoportok számára a vállalkozás, mint alternatíva, sokkal inkább

kényszer, mint a férfiak esetében, bár fontos tényező az önmegvalósítás és a függetlenség igénye, felmérésünk szerint nagyon lényeges motiváló erővel bírt az anyagi függetlenség, a saját jogú szabadon felhasználható jövedelem megszerzése és a család megélhetéséhez való hozzájárulás.

„az, aki másra hivatott és alacsonyabb szintű munkát végez, az nem egy jó dolog”.

„a legtöbb vállalkozás valahol kényszerből indul: utálok a munkahelyemet, kénytelen vagyok vállalkozni. Tehát, hogy nyugaton is azért nagyon sok vállalkozás úgy indul kényszerből, hogy, hogy vagy anyagi kényszer, vagy ilyen idő kényszer”

„amit a vállalkozással keresek, arra jó, hogy egyrészt könnyebben éljünk, elmenjünk nyaralni, megvalósítsunk dolgokat, amiket szeretnénk, meg tanítassuk a gyereket, és hogyha ezek nincsenek, akkor azért jó nagy bajban vagyunk, de nem halunk éhen.”

A női vállalkozások növekedése

A női vállalkozások többnyire egyszemélyes vállalkozásokként indulnak, és a későbbiek során sem növekednek (vertikális szegregáció). Ahogyan vezetik vállalkozásaikat, abban is ugyancsak megjelenik a nevelés: a nőket arra nevelik, hogy bírják el a terheket, személyes szükségleteiket ne helyezték előtérbe, törekedjenek a biztonságra, ezért kevésbé kockáztatnak azzal, hogy fix bérköltséget jelentő alkalmazottat vegyenek fel, vagy akárcsak delegálják a feladatok egy részét.

„A férfiaknál inkább az a gond, hogy ők a vezetést nem akarják kiadni a kezükből, a nőknél meg inkább az, hogy ez a „megcsinálom én egyedül és majd én bírom...”

„a legtöbben nehezen lépnek meg ahhoz, hogy fejlődjenek, hogy fölvegyék az első alkalmazottat, aminek részben az az egyik oka, hogy nagyon drága alkalmazottat tartani, alvállalkozót egyszerűbb, de viszont kevés jó alvállalkozó van. nem merek alkalmazottat, mert ha odaadom neki, akkor ő csak hetven százalékos munkát végez és ez nem olyan jó...”

A férfiakkal ellentétben – otthoni szerepeik folytán – korlátozottabban tudják felvállalni vállalkozásuk a nagyobb munkaterhelést vagy a mobilitást, azaz az otthontól való huzamosabb távollétet igénylő terjeszkedését, bővítését is, a munka és család összeegyeztetése komoly nehézséget jelent számukra.

„aki nálunk férfi volt és masszörnek vagy szociális gondozónak tanult, az a papír megszerzése után záros időn belül azért nem az országban dolgozott... a nők maradtak a falujukban, ahol a korlátos ügyfélkör miatt nehezen tudták fenntartani magukat...”

„a női vállalkozónak nincsen másra ideje...fontos, hogy ne sérüljön a család, lelkiileg nem bírják”

A női vállalkozások a későbbiekben is alulfinanszírozottak, korlátozott tőkebevonóképességük, jellemzően nem vesznek fel hitelt.

„tőkehiányosak azért így pályázni nem mernek, mert abban az a kockázat van”

„...valóban már eleve kevesebben jutnak el odáig, vagy a hitelkérelemnek kevesebben felelnek meg, esetleg nincs ingatlan a nevükön, esetleg eleve kisebb volumenben gondolkoznak, ha már elindultak, akkor is általában sokkal kisebb az árbevételük, tehát ilyen objektív hitelkritériumok alapján szerintem így kiszéktálódnak. Egyébként amiatt, mert nők, de, hogy formálisan nyilván a bank előtt már nem az az oka, hogy nők, hanem az, hogy emögött történések, illetve valóban gyengébb hitelkérelmet tudnak benyújtani.”

A hátrányok kiküszöbölése

Segítségnyújtás a finanszírozásban

A női vállalkozások tőkehiányának enyhítésében nemzetközi és korábbi hazai tapasztalatok szerint is nagy segítséget jelent a kezdeti és későbbi finanszírozási nehézségek áthidalása, vállalkozásfejlesztési tevékenységgel összekapcsolt anyagi támogatás, a mikro-hitelezés.

„A Békés megyei munkaügyi központban mentoráltuk a vállalkozóvá válást támogató munkanélküli résztvevőket, meg az első félévben a könyvelőt biztosítottunk, nem is kellett céget alapítani, hanem az ő saját cégük számlázott, tehát hasonló, és ez az első, az indulásnak a terheit levette a vállalkozó...”

„92-től egészen 2010-ig a megyei vállalkozásfejlesztési alapítványnak is nálunk volt az irodája, velük meg mikro-hiteleztünk. Az olyan volt, hogy a már meglévő vállalkozóknak tudtunk hitelt adni, amikor még a bankok nem adtak. Inkább nők vették igénybe.”

A partner támogatása

A nők magánéleti szerepei folytán – amint azt a korábbiakban láttuk, a család támogatásának hiánya akadályt jelent a vállalkozás növekedése szempontjából, akkor is, ha a vállalkozás, mint életforma a nők számára nagyobb rugalmasságot jelent a családi élettel való összeegyeztethetőség tekintetében. A gyermekekkel töltött idő, az otthoni munkavégzés ugyanis negatívan befolyásolhatja a vállalkozási tevékenység fenntarthatóságát.

A növekedés lehetséges útja lehet az otthoni munkamegosztás mellett a nők vállalkozásában való egyenrangú együttműködés is a partnerrel, ehhez azonban a női vállalkozónak több önbizalomra van szükségük.

Kérdőíves felmérésünk és fókuszcsoportos vizsgálatunk problémafelvetése során adott válaszok alapján szerint ugyanis a férjeknek/partnereknek sokkal nagyobb jut a nők vállalkozásaival kapcsolatos döntések meghozatalában, mint fordítva, tanácsadóként is szívesebben vonják be őket, mint akív közreműködőként, miközben ez utóbbi ugyancsak jellemző fordított felállásban.

„egyszerűen beszállt az apuka is business-be, és akkor így egy családi vállalkozás lett a dologból”

A nők vállalkozásait ugyanis a férjek/élettársak – amint azt a projekt kérdőíves felmérésének adatai is bizonyítják – alig 30%-a nyújt gyakorlati segítséget a nők vállalkozásához.

A női közösségek szerepe és korlátai

A női vállalkozások támogatásában, fejlesztésében interjúalanyaink szerint is nagy szerephez juthatnak a női közösségek, melyek teret adnak a tudásmegosztásnak, - a sokak számára kevésbé elérhető - kapcsolatépítésnek, segítséget az önbizalom megerősítéséhez, a női szerepekkel kapcsolatos értékkonfliktusok enyhítésében.

„ha valakinek valamiben segítség kell, alvállalkozó, partner, bármi, akkor így felállhat, elmondhatja, ráatalálhat a többiekre”

„...miben van másra szükségük a vállalkozó nőknek, szerintem ebben például, hogyha van egy téma, akkor annak a személyes, „veled mi van, te hogy csinálod” típusú megosztás az gyakrabban előkerül.”

„... nálunk be lehet jönni babakocsival, vagy egy gyerekkel a hátamon és közben ő eljátszik, amíg megy a rendezvény, ugye egy ilyen öltönyös pasis rendezvényen nem feltétlenül megy el.”

„a nőket mivel a férfiak előtt nem merik kibeszélni azokat a problémáikat amik, amik igazából nőiesebb jellegűek . amint elmentek a férfiak, ugye mindenki megnyílt, és mondta, hogy neki éppen milyen problémája van...”

„Szerintem egy csomó önbizalom, ilyen megerősítésen keresztül érkező önbizalom, amit én többször hallottam, hogy „Úristen de jó, hogy így mások megerősítenek abban, hogy amit csinálok, az jó”. És, hogy ettől, például, aki nem főállásban, hanem valami mellett csinálja, amikor innen elmegy, akkor sokszor látszik, vagy akár ki is mondja, hogy akkor ő most sokkal jobban szereti a vállalkozását, mint előtte és lehet, hogy közelebb kerül fél, vagy egy lépéssel ahhoz, hogy, inkább azt működtesse, mint a főállását.”

A női vállalkozói közösségek felmérésünk szerint gyakran mutatnak fel szerepmodelleket, nyújtanak hasznos információkat tagjaik számára. Ugyanakkor ezek a hálózatok méretüknél, és tagjaik üzleti befolyásának korlátozottsága folytán a férfiak hálózataihoz képest sokkal kisebb mértékben tudnak hozzájárulni a benne résztvevők sikerességéhez. Már a közösségekben való aktivitás is korlátozott, hiszen a nőknek kevesebb szabadideje van e tevékenységekre. Mivel a férfiak hálózatai jóval nagyobb befolyással rendelkeznek, javítható lenne e hálózatok munkájának hatékonysága a támogató partnerek/férjek más férfiak bevonódásával, akiken keresztül jobban elérhetők a férfiak által dominált/uralt erőforrások.

Ajánlások⁷

A vállalkozásfejlesztés ma Magyarországon jellemzően nemre semleges, bár vannak nőkre irányuló kezdeményezések, ezek szórványosan, csupán egy kis létszámú kör számára nyújtanak érdemi segítséget. Tevékenységük során teljességgel figyelmen kívül hagyják a nemek közti hatalmi és jövedelmi viszonyokat, illetve a magánéleti kötelezettségek megosztása területén fennálló egyenlőtlenségeket.

Bár Magyarországon is sokasodnak a női vállalkozói klubok, FB-csoportok, amelyek jelzik, hogy a női közösségek támogató erejére nagy szükség lenne, a női vállalkozások ösztönzése – egyelőre – igen korlátozott.

A hazai kormányzat a vállalkozások ösztönzése kapcsán látszólag nemre semleges intézkedéseivel, a férfiak dominanciáján alapuló üzleti szférára szabott, ahhoz illeszkedő módszereken, pályázati és közbeszerzési rendszereken, illetve hitelintézeti gyakorlaton alapuló forráselosztás révén a vállalkozások világában amúgy is jelentős nemek közti egyenlőtlenségek növelését segíti elő.

A nemek közti döntéshozatali, vagyoni, jövedelmi, a szabadidő eltöltésére irányuló egyenlőtlenségek enyhítésében valódi elmozdulást a nemek magánéleti hierarchiájának és családon belüli szerepeinek újragondolása jelentene, melyhez szorosan kapcsolódik a nők társadalmi befolyásának növelése a női vállalkozások megerősítése által. Noha az erre irányuló törekvések egyre inkább jelen vannak a világban, e strukturális egyenlőtlenségek felszámolására irányuló komplex, integrált kezdeményezések megvalósításának szándéka számos – szemléleti, ismerethiányból és ellenérdekekből fakadó - akadályba ütközik Magyarországon is.

A gyermekvállalási kedvének ösztönzésén túl nincs a nők esélyegyenlőségét támogató kormányzati szándék, mára a közbeszéd szókészletéből is törlődött a nemek közötti egyenlőség megteremtése. A vállalkozásfejlesztés mint szakma – ahogyan a szakpolitikák legnagyobb része – nincs sem tudatában, ennél fogva tekintettel sem lehet a vállalkozási szférában a nemek arányaira, jövedelmi viszonyaiban, növekedési kilátásaiban is megmutatkozó egyenlőtlenségekre, melyeket alapvetően a nemi alapú sztereotípiák, és az azokat megerősítő szocializáció, a nemi szerepekről alkotott nézetek idéznek elő. Így nem meglepő, hogy szinte fel sem merül az igény női vállalkozásfejlesztés rendszerek finanszírozására, működtetésére, amelyek szándékaiknál, de korlátozott méretüknél, kapacitásaiknál fogva sem képesek makrogazdasági léptékű eredmények elérésére. Ha hiányzik is a politikai akarat a női vállalkozások megerősítésére, a vállalkozásfejlesztőknek

⁷ Az Állam részére szóló ajánlásokat külön dokumentumban foglaltuk össze

saját hatókörükben – ahogy azt interjúalany szakértőink is tették - volna lehetőségük stratégiai fókuszú, átfogó programokat megvalósítására.

„a nők gondozási feladatainak valamilyen módon való segítése, intézményekkel, vagy egyéb rendszerekkel, és, hát a pénz az pedig ez a bizonyos forrásmerítés; vannak direkt elérhető források, közösségi források, plusz mondjuk olyan rendszernek a kialakítása, ami a női vállalkozókat segíti, illetve hát ezek a dedikált képzési programok is nagyon fontosak, főleg, hogy a lányoknak a műszaki, illetve a természettudományos tudományok felé való orientálása már egészen korai korban, mert azért az most egyértelmű, hogy azért ilyen nagy növekedési potenciállal rendelkező startup-ot...”

Bár egyelőre az esélyegyenlőségi szempontokat is szem előtt tartó stratégiai szintű megoldásokban gondolkodó vállalkozásfejlesztő szakértő ritka, mint a fehér holló, van lehetőség arra, hogy

- magukévá tegyék és felmutassák a nemek közötti egyenlőséget, mint társadalmi és szervezeti szintű célkitűzést,
- üzeneteikben, kommunikációjuk valamennyi elemében képviseljék mint alapértéket, szempontjait
- a vállalkozó nők és más a vállalkozó nőkkel kapcsolatban álló szervezetek felé irányuló tevékenységeikbe, szakmai programjaikba is integrálják,
- azok hatékonyságát hatásvizsgálatokkal, erre a célra kidolgozott indikátorokkal mérik, és szisztematikusan beépítik érdekérvényesítő tevékenységükbe.

A vállalkozásfejlesztők szakértelmének fejlesztése és tevékenységeik esélyegyenlőségi szempontú felülvizsgálata

Ahhoz, hogy a vállalkozásokat fejlesztő szervezetek munkatársai el tudjanak köteleződni a nemek közti egyenlőség, a nők gazdasági függetlenségének megteremtése mellett és a nők esélyegyenlőségét előmozdításának értéke mellett, felül kell vizsgálniuk

- viszonyulásukat a nemi alapú sztereotípiákhoz, megnyilatkozásaikat, programjaikat, és azoktól mentes, a nőket önkorlátozásaiktól és az őket sújtó előítéletektől mentesítő képzési és kommunikációs tartalmakat dolgozzanak ki, beleértve a nőket érő, a vállalkozási tevékenységet is akadályozó diszkrimináció és erőszak minden formájával szembeni fellépést;
- saját szerepüket, rövid és hosszú távú célkitűzéseiket és lehetőségeiket a nők segítése, és a nőbarát üzleti környezet kialakítása terén.
- a saját tevékenységükhöz kapcsolódó mérőszámok kidolgozása és társadalmi kommunikációja, melyek láthatóvá teszik a női vállalkozások fejlesztése iránti igényeket, az elért eredményeiket.
- saját szervezeteikben is törekednek a nők döntéshozatalban történő részvételének erősítésére a nemek egyenlő döntéshozatal
- valamennyi tevékenységük során biztosítaniuk kell ezen értékek érvényesülését.

Nemre bontott adatok, további kutatások

Valamennyi női vállalkozásfejlesztőnek felelőssége van abban, hogy gyűjtse, elemezze, és nyilvánosságra hozza, illetve igényelje a nemre bontott adatokhoz való hozzáférést minden a női vállalkozásokhoz kapcsolódó szervezettől, így az államtól, önkormányzatoktól, a közbeszerzéseket kiíró más szervezetektől, továbbá a NAV-tól, a pályázatok kiíróitól stb.

A női vállalkozások fejlesztése terén működő szervezetek fontos feladata a vállalkozó nők helyzete alakulásának nyomon követése, saját fejlesztő tevékenységüket szakmaiságát biztosító kutatások lefolytatása a vállalkozó nők életének különféle aspektusairól, pl. a vállalkozó nők kihívásairól és megküzdési technikáiról a munka és család összeegyeztetése terén, vagy a vállalkozó nőket munkavégzésük során érő erőszakról, a női vállalkozások finanszírozási lehetőségeiről stb.

Érdekérvényesítő tevékenység

A forráselosztás igazságtalansága alapján külön szükségesnek gondoljuk a vállalkozásfejlesztésre fordított állami pályázatok során a támogatások odaítélésének, és a közbeszerzések lebonyolításának nyomon követését abból a szempontból, milyen arányban részesülnek a női vállalkozások az állami forrásokból, továbbá ezen adatok nyilvánosságához való eljutásának segítését a média megszólításával.

„közbeszerzésen például egy női vállalkozás, vagy nők által működtetett vállalkozás az előnyt szerezzen...”

Annak előmozdítása, hogy a vállalkozásokat képviselő érdekérvényesítő szervezetek döntéshozatalában a női vállalkozók egyenlő arányban vehessenek részt.

Részvétel igénylése és - lehetőség szerinti - közreműködés a női vállalkozások működéséhez, a nők vállalkozásfejlesztésével összefüggő szakpolitikák alakításában.

„a nők és férfiak körülbelül azonos önbizalommal kerülnének ki a közoktatásból...”

„amikor mondjuk ugyanazt megkapná vállalkozóként, mint amit megkap a munkáltatójától hogyha elmegy...A munkavédelmi akciótervre gondolsz...”

„Legyen mikroadó: a nő ugye egyéni vállalkozóként egyedül indul el, akkor ne kelljen maga után fél évig se járulékot fizetni, se semmit, utána egy évig csak 25 ezer forint ugye a féltől egy évig, ugye egy nagyon jó konstrukció, hogy tényleg legyen ideje fölfejlődni a vállalatnak, és utána, ugye két év kell, mire egy cég elindul. van ez a négy órás KATA, de ugye amellet kell nyolc órás bejelentés, de már csak hat van.”

A nők hátrányos megkülönböztetése elleni fellépés

Mivel a női vállalkozók mintegy 80%-a alkalmazott nélkül, $\frac{3}{4}$ -e női üzleti körben tevékenykedik, és kevésbé jellemző, hogy vállalkozási tevékenysége során fejlesztéséhez hitelt venne fel, tőkét vonna be, vagy közbeszerzésen indulna, leginkább a lekicsinylés, a zaklatás, és az

alacsonyabb vállalkozói díjak formájában ismerik fel a hátrányos megkülönböztetést, amely azonban a patriarchális társadalom valamennyi struktúrájában tetten érhető. A nők képességeinek lekicsinylése, szexualizált megjelenítése a médiában és a reklámpiacon általánosnak mondható, de az állam intézményes struktúráktól sem idegen.

A női vállalkozásokkal szemben diszkriminatív gyakorlatok leküzdése érdekében nélkülözhetetlen a hátrányos megkülönböztetés különböző formáival kapcsolatos tudatosság erősítése a női vállalkozásokat fejlesztő szervezetek és ügyfelek, valamint az őket képviselő szakmai szervezetek körében, a vállalkozókhoz kapcsolódó szolgáltató és intézmények körében (pénzügyintézetek, kamarák körében, vagy a vállalkozók lehetőségeit meghatározó egyéb szervezetek körében (önkormányzatok, hatóságok stb.).

Mivel nemre bontott adatok és a gyakorlatok megismerését feltáró vizsgálatok hiányában a diszkriminációs esetek jelentős része feltáratlan, így az intézményrendszer működésének nyomon követése az érintettek széles körével kapcsolatban álló vállalkozásfejlesztők vállalása lehet.

A szegregáció enyhítése

Amint láttuk, a vállalkozási szférát a nők horizontális és vertikális szegregációja jellemzi, hiszen a nők által vezetett vállalkozások alapvetően a nőkhöz, családokhoz, gyermekekhez kötődő termékek, a gondoskodás (oktatás, szociális ellátás területén működő egyszemélyes vállalkozások, míg a nagyobb méretű, nagyobb jövedelmezőséggel járó szektorokban tevékenykedő vállalkozásokat többnyire férfiak vezetik.

Ezért a vállalkozásfejlesztő szervezetek képzéseik, kommunikációs tevékenységeik és egyéb programjaik során tegyenek erőfeszítéseket a nők által kevésbé ismert területek, pl. a IT technológiák oktatására, a férfiasnak tekintett területeken tevékenykedő női szerepmodellek bemutatására, tudatosítsák a szegregáció tényét és készítsék fel a vállalkozó nőket annak következményeire, pl. az alacsonyabb jövedelmezőségre, díjazásra, versenyhátrányokra.

A munka és a magánélet egyensúlyának támogatása

A nők teljeskörű gazdasági és társadalmi jogainak érvényesülése nem lehetséges a férfiak magánéleti szerepvállalása ösztönzése nélkül. Amennyiben az otthoni munkamegosztás nem válik kiegyenlítetté, Mivel a nők vállalkozási tevékenységét sokkal kevésbé támogatja a család, mint fordítva, és a vállalkozás mellett a nők továbbra is maguk viszik az otthoni feladatok nagyobbik részét, s ezért kevesebb időt tudnak fordítani vállalkozásukra.

Ezért javasoljuk, hogy a vállalkozásfejlesztők tegyenek erőfeszítéseket annak érdekében, hogy növeljék a vállalkozó nők tudatosságát a férfiak magánéleti szerepvállalásának fontossága tekintetében, és lehetőségeik mentén csatlakozzanak minden olyan kezdeményezéshez, ami az egyenlőbb otthoni munkamegosztást szolgálja.

A női vállalkozásokra irányuló speciális programok

Mivel a nők kockázatvállalási hajlandósága, rendelkezésre álló anyagi eszközeik, a vállalkozás fejlesztéséhez szükséges üzleti kapcsolatrendszerük is korlátozottabb, mint a férfiaké, nagy jelentőséggel bírnak számukra a piacokhoz és információkhoz jutást biztosító, a technológiákhoz és forrásokhoz való hozzáférésben segítséget, infrastrukturális vagy szakmai háttérrel nyújtó, mentori és egyéb támogató szolgáltatások, női közösségek, önszorgító csoportok, amelyek szervezésében és működtetésében elsődleges szerepe kell, hogy legyen a vállalkozásfejlesztéssel foglalkozó szervezeteknek.

„segíteni őket, és, hát ez egy ilyen összetett segítség. Tehát nyilván kell egy ilyen stratégiaalkotási-tervezési segítség, hát kell finanszírozási segítség, és kell, mondjuk legalább valami kapcsolatrendszer-erősítési segítség is”

E szolgáltatások széleskörű elérhetősége nagyban hozzájárulhat a vállalkozó nők sikerességéhez, támogatja őket elképzeléseik megvalósításában, a hátrányos megkülönböztetésből fakadó korlátok leküzdésében.

A vállalkozásokat fejlesztő szervezeteknek nagy szerepe lehet a női vállalkozások társadalmi megbecsültségének növelésében, a női vállalkozások szolgáltatásai iránti igények felkeltésében (pl. social media kampányokkal, a női vállalkozókat elismerő díjak odaítélésével).

Hozzájárulhatnak üzleti lehetőségeik közvetlen bővítéséhez is, akár a nemek egyenlősége iránti társadalmi felelősségvállalásban élenjáró nagyvállalatokkal való együttműködés révén, amelyek pl. beszállítói körük kiválasztásánál történő előnyben részesíthetik a női vállalkozásokat, vagy más, a fejlesztéspolitika területén működő szervezetekkel együttműködve promotálhatják a női vállalkozások tevékenységét, továbbá befolyást gyakorolhatnak a fejlesztéspolitika irányaira is azáltal, hogy definiálni tudják a lakosság több mint a felét alkotó nők igényeit, szükségleteit definiálni tudják.

A vállalkozásfejlesztők fontos feladata lehet a női vállalkozások finanszírozásának megkönnyítése, amit közvetlenül – pl. pénzügyi tanácsadó szolgáltatásokkal, de közvetett eszközökkel is megvalósíthatnak: felhívhatják a hitelintézetek figyelmét a női vállalkozások speciális szükségleteire, illetve törekedhetnek arra is, hogy a szektor vizsgálja felül gyakorlatait a női vállalkozások finanszírozása terén.

Mozdítsák elő a női vállalkozásokba befektető üzleti körök létrejöttét, hiszen megfelelő finanszírozási háttér nélkül a női vállalkozások teljességgel kimaradnak a tőkeakkumulációból. A többszörös hátrányokkal induló vállalkozó nők érdekében biztosíthatnák a közösségi finanszírozás megszervezésének kereteit.